

१, ३, ५, ७, ९ देवाः, २, ४, ६, ८ सौचीकोऽग्निः। २, ४, ६, ८ देवाः, १, ३, ५, ७, ९ अग्निः। त्रिष्टुप्

महत्तदुल्बं स्थविरं तदासीद्येनाविष्टितः प्रविवेशिथापः।

विश्वा अपश्यद्बहुधा ते अग्ने जातवेदस्तन्वो देव एकः ॥ १०.०५१.०१

येन। आविष्टितः- आवेष्टितः। अथ- अनन्तरम्। अपः- जीवोदकानि। प्रविवेशिथ- प्रविष्टवानसि। तत्। उल्बम्- प्रावरणम्। स्थविरम्- स्थूलम्। महत्- बृहत्। आसीत्- अभवत्। जातवेदः- जातविद्य। अग्ने- पावक सर्वभूतहितक्रतो। विश्वा- सर्वाणि। ते- तव। तन्वः- रूपाणि। एकः। देवः। बहुधा। अपश्यत्- दृष्टवान्॥१॥

को मा ददर्श कतमः स देवो यो मे तन्वो बहुधा पर्यपश्यत्।

क्वाह मित्रावरुणा क्षियन्त्यग्नेर्विश्वाः समिधो देवयानीः ॥ १०.०५१.०२

कः। मा- माम्। ददर्श- अपश्यत्। यः। अग्ने- पावकस्य। मे- मम। विश्वाः- सर्वाणि। देवयानीः- देवयानानि। समिधः- दीप्तिभूतानि। तन्वः- रूपाणि। बहुधा। पर्यपश्यत्- परितो ददर्श। सः- असौ। देवः। कः। क्व। मित्रावरुणा- मित्रावरुणौ स्नेहर्ताधिदेवते। क्षियन्ति- निवसतः॥२॥

ऐच्छाम त्वा बहुधा जातवेदः प्रविष्टमग्ने अप्सवोषधीषु।

तं त्वा यमो अचिकेच्चित्रभानो दशान्तरुष्यादतिरोचमानम् ॥ १०.०५१.०३

जातवेदः- हे जातविद्य। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो पावक। अप्सु- उदकेषु मूलशक्तिधारासु। ओषधीषु- वीरुत्सु भौमभोगेषु। प्रविष्टम्। त्वा- भवन्तम्। ऐच्छाम। चित्रभानो- हे असाधारणप्रकाश। तम्- तादृशम्। दशान्तरुष्यात्- अग्निगोपकदशस्थानेभ्यः। पृथिव्यादयस्त्रयो लोका अग्निवाय्वादित्यास्त्रयो देवा आप ओषधयो वनस्पतयः प्राणिशरीरमिति दश स्थानानीति सायणः। अतिरोचमानम्- अतीत्य प्रकाशमानम्। गूढोऽप्यग्निर्ज्ञायत एव राजन्निति हि वासुदेववचनम्। त्वा- भवन्तम्। यमः- नियमाधिदेवता। अचिकेतत्- ज्ञातवान्॥३॥

होत्रादहं वरुण बिभ्यदायं नेदेव मा युनजन्नत्र देवाः।

तस्य मे तन्वो बहुधा निविष्टा एतमर्थं न चिकेताहमग्निः ॥ १०.०५१.०४

होत्रात्- आह्वानात्। अहम्। वरुण- ऋताधिदैवत। बिभ्यत्- भयं प्राप्य। आयम्- आगतवानस्मि।
अत्र। देवाः। नेत्- नैव। मा- माम्। युनजन्- योजयन्ति। तस्य- तादृशस्य। मे- मम। तन्वः-
तनवः। बहुधा। निविष्टाः- अप्सु मूलशक्तिधारासु प्रविष्टाः। अहम्। अग्निः। एतम्- इमम्। अर्थम्।
न चिकेत- न बुद्धये ॥४॥

एहि मनुर्देवयुर्यज्ञकामोऽरंकृत्या तमसि क्षेप्यग्ने।

सुगान्पथः कृणुहि देवयानान्वहं हव्यानि सुमनस्यमानः ॥ १०.०५१.०५

अग्ने- पावक। तमसि- अन्धकारे। क्षेपि- निवससि। मनुः- मनुष्यः। देवयुः- देवकामः।
यज्ञकामः- देवपूजादानसङ्गतिकरणकामो भवति। अरङ्कृत्य- अलङ्कृत्य। एहि- आगच्छ। देवयानान्
पथः। सुगान्- सुगम्यान्। कृणुहि- कुरु। सुमनस्यमानः- शोभनमनस्कः सन्। हव्यानि-
चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यानि। वह- भर ॥५॥

अग्नेः पूर्वे भ्रातरो अर्थमेतं रथीवाध्वानमन्वावरीवुः।

तस्माद्विया वरुण दूरमायं गौरो न क्षेमोरविजे ज्यायाः ॥ १०.०५१.०६

अग्नेः- पावकस्य मे। पूर्वे भ्रातरः। एतम्- इमम्। अर्थम्। रथीव- रथस्वामी यथा। अध्वानम्-
मार्गम्। तथा। आ अवरीवुः- वृतवन्तः। तस्मात्। भिया- भीत्या। वरुण- ऋताधिदैवत। दूरम्।
आयम्- आगतवानस्मि। ज्यायाः- आयुधस्य। क्षेमोः- क्षेप्तुः। गौरो न- कृष्णसार इव। अविजे-
चलितोस्मि। ओविजी भयचलनयोः। अथ आध्यात्मिकोऽर्थो दीयते। अग्निः क्रतुः। श्रुतिषु
योऽग्निरस्ति स सर्वभूतहितक्रतुः। तस्य पूर्वपूर्वरूपभूता औपाधिकान्नयस्तस्य भ्रातर इत्यत्र
कल्पिताः। स्वकुटुम्बमात्रहितक्रतुः स्वगणमात्रसुखसम्पादकक्रतुः स्वार्थक्रतुरित्यादयः। ते देवानां
सद्भावनामर्थे ध्यानादिहव्यवहनेऽसमर्था अनधिकारिणः। तद्वत् सर्वभूतहितक्रतुरग्निरपि तद्वहने
किमसमर्थोऽस्मीति संशयस्थोऽभवत्। अस्यायमर्थः। सर्वभूतहितक्रतुसम्पन्नमनुष्योऽपि आलस्येन
वा प्रमादेन वा स्वमेवासमर्थं चिन्तयन् तेन सर्वभूतहितार्थं यत्कर्मास्ति तदकुर्वन्नेव भवति। तस्य

संशयो वा भीतिर्वा अत्र अग्नेर्भीतिरिति वण्यते । तं तद्धयस्थदेवताः सद्भावनभूता हव्यवहने प्रोत्साहयन्ति ॥६॥

कुर्मस्त आयुरजरं यदग्ने यथा युक्तो जातवेदो न रिष्याः ।

अथा वहसि सुमनस्यमानो भागं देवेभ्यो हविषः सुजात ॥ १०.०५१.०७

यथा । युक्तः- योगसम्पन्नः सन् । न रिष्याः- न नष्टो भवसि । तथा । जातवेदः- हे जातविद्य । अग्ने- सर्वभूतहितकृतो पावक । ते- तव । अजरम्- अजीर्णम् । आयुः । कुर्मः । अथ- अनन्तरम् । सुमनस्यमानः- शोभनचित्तः सन् । सुजात- शोभनजन्मयुक्त । देवेभ्यः- देवताभ्यः । हविषो भागम् । वहसि- वह ॥७॥

प्रयाजान्मे अनुयाजांश्च केवलानूर्जस्वन्तं हविषो दत्त भागम् ।

घृतं चापां पुरुषं चौषधीनामग्रेष्व दीर्घमायुरस्तु देवाः ॥ १०.०५१.०८

प्रयाजान्- प्रामुख्येन कर्तव्यानि पूजादानानि सङ्गतिकरणानि । अनुयाजांश्च- तदनु करणीयानि । केवलान्- असाधारणानि । ऊर्जस्वन्तम्- बलवन्तम् । हविषो भागम्- हविर्भागम् । दत्त- प्रयच्छत । घृतम्- दीप्तिम् । अपाम्- जीवोदकानां सारम् । पुरुषम्- आत्मानम् । ओषधीनां च- वीरुधां भौमभोगानां च सारम् । दत्त । देवाः- देवताः । अग्नेः- पावकस्य मम । दीर्घमायुरस्तु ॥८॥

तव प्रयाजा अनुयाजाश्च केवल ऊर्जस्वन्तो हविषः सन्तु भागाः ।

तवाग्ने यज्ञोऽयमस्तु सर्वस्तुभ्यं नमन्तां प्रदिशश्चतस्रः ॥ १०.०५१.०९

प्रयाजाः- प्रामुख्येन कर्तव्यानि पूजादानानि सङ्गतिकरणानि । अनुयाजाश्च- तदनु करणीयानि । तव- ते । केवलाः- अनन्यानि । सन्तु- भवन्तु । ऊर्जस्वन्तः- बलवन्तः । हविषो भागाः- हविर्भागाः । सन्तु । अयम्- एषः । यज्ञः । अग्ने- पावक । तव- भवतः । अस्तु- भवतु । तुभ्यम्- ते । चतस्रः प्रदिशः । नमन्ताम्- प्रणमन्तु ॥९॥